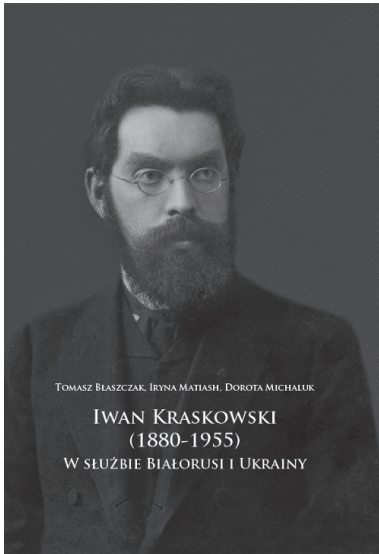

<https://doi.org/10.22364/lviz.115.13>

Ēriks Jēkabsons

Dr. hist., profesors, Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte

Tomasz Błaszczak, Iryna Matiash, Dorota Michaluk.
Iwan Kraskowski (1880–1955): w służbie Białorusi i Ukrainy.
 Białystok: Białoruskie Towarzystwo Historyczne, Polskie Towarzystwo Historyczne, 2019. 328 s.
 ISBN 978-83-60456-51-4;
 978-83-955346-5-2

The Belarusian History Society, which operates from Poland, and the Polish History Society in Białystok have published a monograph written by historians from three countries on one of the most prominent figures of Belarusian

national awakening, Iwan Kraskowski. His life is a striking assertion of the complicated history of the entire region. Furthermore, it is closely linked with several countries and thus also with several nations: Belarus, Russia, Ukraine, Lithuania, Georgia, and Latvia. I. Kraskowski worked in Latvia in 1922–1925, heading the Belarussian State Gymnasium in Daugavpils. The monograph is an important contribution to the history of the entire region. It also demonstrates a recommendable model of co-operation among historians of several countries, writing about shared issues of history. Due to the complexity of the region's history, Iwan Kraskowski's activities present such an issue. The authors have managed well to implement such a co-operation model, asserting that an individual life story can serve as a researcher's tool and offer a fresh vantage point, thus essentially expanding the percept of processes and developments. I. Kraskowski's activity as well as the environment and conditions that he worked in are described in a professional manner.

Polijā strādājošā Baltkrievu vēstures biedrība un Polijas vēstures biedrība Bjalistokā izdevusi triju valstu vēsturnieku monogrāfiju par vienu no ievērojamākajiem baltkrievu nacionālās atmodas darbiniekiem – Ivanu Kraskovski, kura dzīve ir visa reģiona sarežģītās vēstures spilgts apliecinājums, turklāt tā cieši saistīta ar vairākām valstīm un līdz ar to – arī nācijām – Baltkrieviju, Krieviju, Ukrainu, Lietuvu, Gruziju un, kas mums sevišķi būtiski, arī Latviju.

Faktiski Ivans Kraskovskis (1880–1955) ir ne vien ievērojams baltkrievu nacionālās kustības darbinieks, bet arī izcils piemērs sarežģītajai nācijas pašapziņas ģenēzei, pakāpeniski baltkrieviem (pirmām kārtām intelīģences pārstāvjiem) no t. s. “tutejšija” (reģionam kopumā raksturīgajā vietējā sarunvalodā vārds ar nozīmi “vietējais” jeb cilvēks bez noteiktas apziņas par piederību konkrētai tautībai) pārtopot par cilvēkiem, kuri gatavi aktīvi piedalīties visas tautas modināšanas procesos, veidojot modernu baltkrievu nāciju. Mums īpaši būtiski tas ir tāpēc, ka vēsturiski, saimnieciski un kulturāli ievērojama Latgales daļa pēc vispārīgiem rādītājiem ir salīdzināma ar Baltkrievijas teritoriju, turklāt Dienvidlatgalē, kā arī Ilūkstes apriņķa austrumu daļā noteiktu apstākļu iespaidā 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā bija prāva iedzīvotāju daļa, kurus var dēvēt par “tutejšījiem”, un tieši šeit izveidojās iedzīvotāju grupa, kuras pārstāvji paši uzskatīja sevi par baltkrieviem vai dažādu apstākļu iespaidā tika pie tādiem pieskaitīti.

Ivans Kraskovskis piedzima pareizticīgo baznīcas mācītāja ģimenē Grodņas guberņas laukos, sekojot ģimenes tradīcijām, 21 gada vecumā 1901. gadā beidza pareizticīgo garīgo semināru Viļņā, studēja Varšavas Universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātē, taču politiskas darbības dēļ 1905. gada revolūcijas laikā tika no universitātes izslēgts. Viņam izdevās studijas turpināt un 1907. gadā pabeigt Pēterburgas Universitāti, iegūstot saimniecisko procesu vēsturnieka specializāciju un kļūstot par ģimnāzijas skolotāju Viļņā. Šeit viņš kopā ar poļu un lietuviešu biedriem aktīvi iesaistījās vietējā politiskajā dzīvē, turklāt 1913. gadā pat tika ievēlēts par Viļņas pilsētas domes locekli no demokrātu saraksta. Pirmā pasaules kara laikā viņš iekļāvās baltkrievu bēgļu palīdzības organizāciju darbā, kā arī baltkrievu sociāldemokrātiskajā kustībā un pēc Februāra revolūcijas kļuva par vienu no vadošajiem nacionālās kustības darbiniekiem, cita starpā 1917. gada rudenī pārstāvēt baltkrievu organizācijas Krievijas tautu kongresā Kijevā, kur piedalījās arī latviešu pārstāvji ar Zigfrīdu Meierovicu un Kristapu Bahmani priekšgalā. No 1918. gada strādāja valsts dienestā, būdams

Ukrainas Tautas Republikas Ārkārtējās diplomātiskās misijas vadītājs (faktiski – sūtnis) Gruzijas Demokrātiskajā Republikā. Pēc Gruzijas neatkarības iznīcināšanas 1921. gada sākumā Kraskovskis dzīvoja poļu karaspēka iepriekšējā gada rudenī Lietuvai atņemtajā Viļņā, būdams Baltkrievu nacionālās komitejas priekšsēdētājs; pēc poļu iestāžu pret baltkrievu un lietuviešu organizācijām vērstajām represijām 1922. gada sākumā pārcēlās uz Kauņu, kur ieguva Lietuvas pilsonību, un pēc tam ieradās Latvijā, kļūstot par Daugavpils valsts baltkrievu ģimnāzijas direktoru. 1925. gadā, pēc t. s. “baltkrievu procesa”, kurā Latgales apgabaltiesā tika izskatīta apsūdzība pret vairākiem vadošiem baltkrievu sabiedriskajiem darbiniekiem, kuri tika attaisnoti, Kraskovski kā ārzemju pilsoni izraidīja no Latvijas. Līdzīgi daudziem citiem baltkrievu trimdas darbiniekiem, uzskatot, ka Padomju Baltkrievijā paveras plašas iespējas nacionālajai darbībai t. s. “jaunās ekonomiskās politikas” apstākļos, viņš ieradās Minskā, vairākus gadus ieņemot vadošus amatus augstākās izglītības, zinātnes un pat valsts struktūrās. No 1930. līdz 1940. gadam atradās ieslodzījumā un izsūtījumā kā “baltkrievu nacionālists”. Pēc kara viņam ar grūtībām, taču izdevās izbraukt no Padomju Savienības uz Čehoslovākiju pie savas meitas, kur Ivans Kraskovskis 1955. gadā Bratislavā nomira.

Kā redzams no šeit publicētajiem īsajiem biogrāfiskajiem datiem, kas Baltkrievijas vēstures nezinātajos izraisīs zināmu apmulsumu, neizpratni un, iespējams, pat nepareizus secinājumus, Ivanam Kraskovskim bija visai sarežģīts dzīves gājums. Tomēr tāds ir ļoti raksturīgs daudziem aplūkotā laika perioda baltkrievu intelektuālās elites pārstāvjiem. To noteica sarežģītais baltkrievu nacionālās pašapziņas līmenis, darbības un attīstības apstākļi starpkaru periodā Padomju Savienībā un Polijā esošajās Baltkrievijas teritorijās, kā arī valstīs, kur atradās ievērojamas baltkrievu kopienas, t. i., Lietuvā, Polijā un arī Latvijā.

Grāmatas autori – baltkrievu izcelsmes agrākais Polijas vēsturnieks, tagadējais Kauņas Universitātes zinātniskais līdzstrādnieks doktors Tomašs Blaščaks, Ukrainas Nacionālās zinātņu akadēmijas Vēstures institūta līdzstrādniecē profesore Irina Matiaša, Polijas Toruņas Nikolaja Kopernika universitātes Vēstures un arhīvistikas institūta līdzstrādniecē habilitētā doktore Dorota Mihaļuka – perfekti demonstrē pozitīvus sadarbības aspektus, pirmkārt, vairāku zemju vēsturnieku sadarbības iespējas kopējo jautājumu izpētē, tādējādi maksimāli novēršot subjektivitāti. Otrkārt, viņi dara to ļoti labi, prasmīgi

apvienojot daudzu zemju avotu krātuvēs esošo informāciju un veidojot kopīgu stāstu par ļoti spilgtu, izteiksmīgu personību. Un pats galvenais – apliecina, ka konkrēta persona un viņa dzīves gaitu analīze var kļūt par lielisku instrumentu, lai atspoguļotu, skaidrotu, padarītu izprotamus nācijas un visa reģiona vēstures sarežģītos pavērsienus, būtiski papildinot pastāvošos historiogrāfijas viedokļus par to. Turklāt šim konkrētajam stāstam ir nozīme ne vien pilnīgākai izpratnei par baltkrievu nācijas un zemes, bet daudzu reģiona valstu, t. sk. Latvijas vēstures sarežģītajiem un nepietiekami pētītajiem jautājumiem.

Ivana Kraskovska biogrāfija ir tam pateicīgs pētniecības lauks, dodot iespēju autoriem demonstrēt savu augsto profesionalitāti un labās pētnieku prasmes. Viņi veiksmīgi raksturo šķietami pretrunīgos aspektus hronoloģiskā kārtībā sekojošos, ļoti atšķirīgos posmos galvenā varoņa dzīvē – daudzu kultūru un valodu vidi, kādā pagāja Kraskovska bērnība un jaunība: dzimtajā sādžā zemnieki runāja baltkrievu valodā, ģimenes vidē – krievu valodā, turklāt no poļu muižniecības jeb apgabala sabiedriskās elites zemniekus šķīra “aiza”, kas veicināja baltkrievu aizvainojumu un savstarpējās pretrunas, Baltkrievijas miestos un pilsētās dzīvoja ebreji ar savu specifisko kultūru, ļaujot topošajam baltkrievu atmodas aktīvistam iepazīt arī šo neatņemamo dzimtenes kultūras sastāvdaļu. Savukārt, mācoties Varšavas Universitātē, viņš tieši saskārās ar poļu studentiem un politikajām kustībām, cita starpā apgūstot poļu valodu, bet pēc augstskolas beigšanas, strādājot Viļņas daudz kultūru vidē, viņš nonāca saskarsmē arī ar lietuviešu un pats galvenais – baltkrievu politisko kustību, tieši šeit pilnībā formulējot savu piederību baltkrievu tautai un turpmāko dzīvi veltot tās kultūras, izglītības un politikas attīstīšanai. Autori prasmīgi atklāj arī visu minēto vietu sabiedrības raksturu, demonstrējot Kraskovska personību un viņa pārliecību ietekmējošos faktoros.

To grāmatas autori veiksmīgi dara arī turpmākajās nodaļās, raksturojot baltkrievu politiskās organizācijas, bēgļu palīdzības darbu Pirmā pasaules kara laikā, kas, līdzīgi kā latviešu un lietuviešu gadījumā, faktiski kļuva par vienu no galvenajiem nacionālās politiskās darbības centriem (starp citu, autori piemin arī sadarbību ar latviešu bēgļu palīdzības struktūrām Ukrainā, sk. 87. lpp.); Ukrainas valsts izveidošanos un varas struktūras 1918. gadā (Kraskovskis to darbā iesaistījās arī tāpēc, ka viņa dzīvesbiedre bija ukrainiete); Ukrainas Tautas Republikas ārlietu resora darbību un situāciju Aizkaukāzā, konkrēti Gruzijas Demokrātiskajā Republikā, no kuras Batumi ostas

Kraskovskis bija spiests bēgt, kad valstī 1921. gada sākumā iebruka Padomju Krievijas Sarkanā armija, likvidējot tās neatkarību; mitoloģizēto viedokli baltkrievu politiskajā trimdā Eiropā par stāvokli Padomju Baltkrievijā un patieso stāvokli tajā gan zināmā mērā liberālajā t. s. “jaunās ekonomiskās politikas” laikā, gan pēc tās noslēgšanās 20. gadu beigās, kad Kraskovskis kopā ar simtiem citu aktīvāko nacionālo darbinieku tika represēts. Autori labi raksturo arī situāciju ieslodzījuma un izsūtījuma vietās, smagos apstākļus pēc atbrīvošanas un Otrā pasaules kara laikā, kā arī izbaukšanu un pieticīgos dzīves apstākļus tālumā no dzimtenes dzīves noslēguma posmā Čehoslovākijā.

Mums sevišķu interesi raisa darba 6. nodaļa ar nosaukumu “Baltkrievu izglītības attīstītājs Latvijā” (163.–185. lpp.). Latvijā baltkrievi veidoja ievērojamu nacionālo minoritāti ar savu, ļoti specifisku, pirmām kārtām tieši Dienvidlatgalei un Ilūkstes apriņķim raksturīgu ģenēzi un vēsturi. Latvijā līdz 1934. gadam pastāvēja viens no aktīvākajiem baltkrievu nacionālās darbības centriem ar plašu organizāciju un skolu tīklu. Šeit darbojās daudzi baltkrievu politiķi, mākslinieki un literāti, kuru devums visas baltkrievu tautas nacionālajā atdzimšanā tiek atzinīgi novērtēts arī mūsdienā baltkrievu zinātnē. Vairāki no viņiem tiek atzīti par šīs kustības redzamākajiem darbiniekiem. Baltkrievu minoritātes loma un nozīme citu nacionālo mazākumtautību starpā bija ļoti īpaša. To noteica galvenokārt pašu Latvijas baltkrievu un viņu nacionālās pašapziņas ārkārtīgi sarežģītā vēsturiskā ģenēze, kuras rezultātā ievērojamai šīs minoritātes daļai nacionālā pašapziņa viegli pakļāvās dažādu ārēju faktoru ietekmei (daudzkārt tā vēl pat nebija līdz galam izstrādājusies). Minētais stāvoklis izraisīja baltkrievu minoritātes sabiedriski aktīvās daļas pretrunas gan ar poļu un krievu minoritātes vadību, gan latviešu politiķiem, valsts un pašvaldību iestādēm. Visumā varas iestāžu attieksme pret baltkrievu kustību līdz 1934. gadam jāatzīst par samērā labvēlīgu. Izņēmums bija tā dēvētā “baltkrievu procesa” laika posms 1924.–1925. gadā, kad vairāki baltkrievu sabiedriskie darbinieki tika apsūdzēti nodomos atdalīt no Latvijas zināmas teritorijas Dienvidlatgalē.¹ Un tieši 1922.–1925. gadā Kraskovska darbība noritēja Latvijā, vadot Daugavpils baltkrievu ģimnāziju, un tieši par šo viņa dzīves posmu ir runa grāmatas 6. nodaļā, kuras autors ir Tomašs Blaščaks.

¹ Par baltkrievu minoritāti sk.: Jēkabsons, Ēriks (2001). Baltkrievi Latvijā 1918.–1940. gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 4, 104.–133. lpp.

Jau iepriekšējās (5.) nodaļas noslēgumā samērā detalizēti ir aplūkoti Kraskovska izšķiršanās par pārcelšanos uz Latviju un izbraukšana no Kauņas uz turieni. Savukārt pašā nodaļā autors pārskata formā raksturo Latvijas baltkrievu vispārējo stāvokli, sīkāk apskatot Latvijas Izglītības ministrijā izveidotās Baltkrievu izglītības pārvaldes veikumu skolu sistēmas izstrādē un vadībā, Kraskovska dalību Daugavpils ģimnāzijas izveidē, tās darbību un direktora ieguldījumu ne vien izglītības iestādes, bet Daugavpils baltkrievu sabiedriskās un kultūras dzīves attīstīšanā kopumā, sadarbību un tās trūkumu ar citiem vadošajiem Baltkrievijas latviešu darbiniekiem, pirmām kārtām Konstantīnu Jezavitovu u. c. Tāpat detalizēti izklāstīts “baltkrievu process”, kurā Kraskovskis bija viens no apsūdzētajiem, viņa attaisnošana un izraidīšana no valsts. Aplūkots arī Kraskovska lēmums izbraukt uz Padomju Baltkrieviju pēc Padomju Savienības Rīgā diplomātiskās pārstāvniecības priekšlikuma, turklāt nākamajā grāmatas nodaļā labi raksturotas arī dažiem citiem dzimtenē atgriezušos baltkrievu darbiniekiem raksturīgās ilūzijas par Padomju Baltkrievijas režīmu, Kraskovskim pēc ierašanās aktīvi iesaistoties presē ar Latvijas “melīgās propagandas” par PSRS “atmaskošanu” un sajūsmu par Minskā un citur redzēto “patiesību” utt.

Nodaļas izveidē par Latvijas darbības posmu Tomašs Blaščaks izmantojis Baltkrievijas Nacionālā arhīva, Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva materiālus, laikabiedru liecības, baltkrievu un latviešu vēsturnieku darbus u. c. avotus un literatūru. Kopumā nodaļa sniedz zināmu jaunas informācijas apjomu par procesiem un norisēm arī šajā svarīgajā Latvijas vēstures epizodē, kā arī labi iederas kopējā stāstījumā par Kraskovska iepriekšējo un turpmāko darbību. Jāatzīmē, ka kopumā nodaļa uzrakstīta korekti un Latvijas vēstures nezinātājam saprotami, neprecizitāšu nav daudz, tomēr dažas, visumā nenozīmīgas, ir. Piemēram, atzīmēts, ka izglītība poļu valodā Latvijā aizsākās 1920. gadā, kaut arī tas var attiekties vienīgi uz minētā gada janvāri atbrīvoto Latgali, bet ne uz pārējo Latvijas teritoriju, kur poļu skolas strādāja jau 1919. gadā. Domājot par darba atkārtotu izdošanu, noteikti vērts raksturojot Latvijas izglītības sistēmu, izmantot nopietnākus zinātniskus pētījumus, nevis tikai LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātē 2010. gadā aizstāvētu, bet nepublicētu promocijas darbu.

Nedaudzas sīkas un nebūtiskas neprecizitātes pamanāmas arī citās nodaļās. Piemēram, runājot par 19. gadsimtā Baltkrievijas iedzīvo-

tājiem reģionā pieejamajām augstākajām izglītības iestādēm, blakus Tartu Universitātei u. c. aizmirsts minēt Rīgas Politehnikumu (vēlāko Politehnisko institūtu; 33. lpp.), kas bija ļoti populārs arī starp Polijas, Lietuvas, Baltkrievijas un Ukrainas turīgo ģimeņu dēliem; par Kraskovska dzīvesbiedres izcelsmi atzīmēts, ka viņas tēvs bijis virsnieks un veterinārārsts, kaut arī Krievijas armijas sanitārārsti nebija virsnieki, bet civildienesta ierēdņi (36. lpp.); rakstot, ka 1917. gada beigās – 1918. gada sākumā par savu neatkarību sākuši runāt lietuvieši, latvieši, grieķi, azerbaidžāņi, baltkrievi un ukraiņi, autors nemin igauņus un somus (81. lpp.), kas grāmatas kontekstā ir pietiekami būtiski, utt.

Autori izvēlējušies kopumā astoņu nodaļu struktūru, hronoloģiski un tematiski atdalot Kraskovska darbības posmus un vietas. Tādējādi dažas nodaļas ir samērā īsas, kas izraisa pārdomas, vai nebija lietderīgāk samazināt to skaitu, attiecīgi mainot apakšnodaļu struktūru. Tomēr arī esošā struktūra ir pārskatāma un viegli uztverama. Darbam pievienoti kopsavilkumi, simboliski – poļu, baltkrievu, ukraiņu, grieķu, lietuviešu, krievu, slovāku, angļu un arī latviešu valodā (276.–278. lpp.), tādējādi, izņemot angļu valodas gadījumu, iezīmējot nācijas un valstis, ar kurām bija saistīta monogrāfijas varoņa darbība.

Aplūkotā monogrāfija ir nozīmīgs devums reģiona vēsturē kopumā, bez jau pieminētā demonstrējot arī vēlamo dažādu valstu vēsturisku sadarbības modeli nākotnē, rakstot par vēsturē kopīgiem jautājumiem. Un Ivana Kraskovska darbība sakarā ar reģiona vēstures komplikētību ir šāds jautājums. Pētījums ir izdevies, apliecinot, ka atsevišķas personas dzīvesstāsts kā pētnieka instruments var sniegt jaunu skatījumu, būtiski papildinot esošo priekšstatu par procesiem un norisēm. Ar nosacījumu, ko autori ir izpildījuši – profesionāli raksturojot gan Ivana Kraskovska darbību, gan vidi un apstākļus, kādos tā noritēja.

© 2022 Ēriks Jēkabsons.

Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā

saskaņā ar Creative Commons

Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko

licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed

under the Creative Commons Attribution 4.0

International License (CC BY-NC 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).